

УДК 37.07:378.14:35.085

МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ДО АКРЕДИТАЦІЇ ЗА КРИТЕРІЯМИ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ №№ 1 ТА 2

Медвідь Михайло, доктор економічних наук, професор, заступник начальника навчально-методичного центру, начальник відділу методичного забезпечення навчального процесу, Національна академія Національної гвардії України.

ORCID: 0000-0002-4506-8020

E-mail: medvidmm@ukr.net

На підставі отриманого досвіду підготовки вищого військового навчального закладу до акредитації освітніх програм та проведення акредитацій в якості експерта виявлено особливості організації освітнього процесу вищим військовим навчальним закладом та визначено методику підготовки до акредитації. До особливостей віднесено: регулювання відносин між моносонним роботодавцем – державою – та здобувачами вищої освіти; участь в організації освітнього процесу органів управління відповідних військових формувань які діють від імені роботодавця та через яких здійснюється державне замовлення на підготовку фахівців; формування їх індивідуальних освітніх траєкторій лише за блочною моделлю.

Ключові слова: методика, акредитація, освітня програма, критерії оцінювання якості, вищий військовий навчальний заклад, освітній процес, службово-бойова діяльність, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти.

METHODOLOGY OF PREPARATION OF A HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTION FOR ACCREDITATION ACCORDING TO THE QUALITY EVALUATION CRITERIA OF EDUCATIONAL PROGRAMS NR. 1 AND 2

Medvid Mykhailo, Doctor of Economic Sciences, Professor, Deputy Head of Training and Methods Centre, Head of the Department of Methodological Support in Educational Process, National Academy of the National Guard of Ukraine.

ORCID: 0000-0002-4506-8020

E-mail: medvidmm@ukr.net

On the basis of the experience gained in preparing a higher military educational institution for the accreditation of educational programs and conducting accreditations as an expert, the peculiarities of the organization of the educational process in a higher military educational institution were identified and the method of preparation for accreditation was determined. Features include: regulating the relationship between a monopsonic employer – the state – and higher education applicants; participation in the organization of the educational process of governing bodies of the relevant military formations acting on behalf of the employer and through which a state order for the training of specialists is carried out; formation of their individual educational trajectories only by the block model.

Preparation for accreditation is proposed to be carried out on the basis of the order of the head of a higher military educational institution as a guarantor of the educational program. Upon receipt of the order, the guarantor shall: 1) become aware of the task through a detailed examination of the Guidelines for Experts; 2) determine the measures to be taken immediately to prepare the units of the higher military educational establishment for accreditation and calculates the time; 3) orient the Head of the Faculty, the Head of the graduating department, the heads of the departments involved in the implementation of the educational program, the head of the course) about future actions; 4) assess the situation by examining the materials of the meetings of the National Agency; 5) define the plan and report it to the head of the faculty; 6) according to the results of the discussion, the design completes the formulation of the draft list of measures that must be taken in the process of preparation for accreditation of the educational program, and their content, transfers it on command to the head of a higher military educational institution; 7) after signing the order by the head of a higher military educational institution, the guarantor of the educational program organizes interaction and supervises the execution of the order.

Keywords: methodology, accreditation, educational program, quality assessment criteria, higher military educational institution, educational process, military and combat activity, National agency for higher education quality assurance.

Відповідно до пункту 21 частини першої статті 13, пункту 1 частини першої статті 18 Закону України «Про вищу освіту» [1] та підпункту 51 пункту 4 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 року № 630 [2], наказом Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 977 було затверджено Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [3]. Відповідно до додатку даного Положення обов'язковими умовами для акредитації є відповідність освітньої програми (ОП) та освітньої діяльності закладу вищої освіти (ЗВО) за цією ОП визначеним критеріям оцінювання якості ОП [3].

Практичним завданням для ЗВО є пройти акредитації ОП та видати випусникам дипломи державного зразку. Проблемаю, в умовах реалізації такого завдання, є відсутність розуміння стейкхолдерів зв'язку визначених критеріїв оцінювання якості ОП з основним критерієм визначеним пунктом 4 статті 1 Закону України «Про вищу освіту» (досягнення заявлених у ОП результатів навчання) [1] та зі змістом існуючих нормативно-правових актів, що встановлюють основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створюють умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з ЗВО на принципах автономії ЗВО, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях, а також відсутності методичних рекомендацій підготовки ЗВО до акредитації за критеріями оцінювання якості ОП.

Якщо елементи методичних рекомендацій підготовки ЗВО до акредитації за тими чи іншими критеріями оцінювання якості ОП можна зустріти, то однозначно нерозв'язаними частинами загальної проблеми, яким присвячується дана стаття є відсутність методичних рекомендацій підготовки вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ) до акредитації за критеріями оцінювання якості ОП з урахуванням особливостей організації освітнього процесу.

Метою статті – виходячи з отриманого досвіду підготовки до акредитацій ОП та участі в акредитаціях ОП інших ВВНЗ виявити особливості організації освітнього

процесу ВВНЗ та визначити методіку підготовки ВВНЗ до акредитації за критеріями оцінювання якості ОП №№ 1 та 2.

Рішенням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти затверджено протокол від 29.08.2019 № 9, в якому відображено Методичні рекомендації для експертів Національного агентства щодо застосування критеріїв оцінювання якості ОП [4]. По суті ним і необхідно керуватись ЗВО при підготовці до акредитації ОП. Розглянемо його зміст та систематизуємо.

Впровадження в освітній процес результатів систематизованої інформації, з якою Ви ознайомлюєтесь, під час акредитації ОП, на мою думку, буде оцінюватися експертами як дотримання ЗВО підходу, «орієнтованого на вдосконалення».

Критерій 1 – проектування та цілі ОП

Виходячи з отриманого досвіду підготовки до акредитацій ОП та участі в акредитаціях ОП інших ВВНЗ звертаю увагу на те, що на сьогодні в суспільстві зустрічаються думки:

- 1) ВВНЗ не мають права здійснювати підготовку за спеціальностями інших галузей знань окрім 25-ї Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону;
- 2) ВВНЗ не мають права здійснювати підготовку студентів.

Це помилкові думки. Обґрунтуємо. Критерій 1 присвячений визначенню цілей ОП. Відповідно до пункту 6 статті 1 Закону України «Про вищу освіту» вищий військовий навчальний заклад – заклад вищої освіти державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) складу з метою задоволення потреб військових формувань [1], що по суті є місією ЗВО. Отже цілями ОП є підготовка здобувачів вищої освіти для формування компетентностей необхідних для виконання службово-бойових завдань передбачених функціональними обов'язками офіцерів. Оскільки діяльність офіцерів за посадами різноманітна, то і спеціальності за якими може здійснювати ВВНЗ не обмежується 25-ю галуззю знань.

Що стосується підготовки студентів у ВВНЗ. Військові формування повинні створювати достатні умови гарантованого комплектування військових посад, серед яких є безоплатна вища освіта [5, с. 46, 47]. Підготовка студентів за відповідними освітніми програмами саме у ВВНЗ дає можливість військовослужбовцям заочної форми навчання в умовах ведення бойових дій перебувати на сесії до ЗВО, що обмежується існуючою нормативно-правовою базою. Сесії організуються у вигляді навчальних зборів, до яких залучаються ЗВО. Підготовкою за такими ОП можуть скористатися не тільки військовослужбовці, які розпочали військову службу і бажають отримати цивільну спеціальність, а й ті які проходять адаптацію до цивільного життя (готуються на пенсію) [6, с. 43, 44].

Такими ОП також цікавиться цивільна молодь, яка разом з іншою послугою закладу вищої освіти – навчання за програмою підготовки офіцерів запасу, дають можливість в подальшому проходити військову службу на посадах офіцерів [7].

Ринок праці військовослужбовців, є сегментом національного ринку праці, особливості якого полягають у специфіці форм і методів регулювання соціально-економічних відносин між монопсоним роботодавцем – державою – та найманими

працівниками, придатними до службово-бойової діяльності [8, с. 5].

Відповідною особливістю ОП ВВНЗ є те, що у здобувачів вищої освіти, які навчаються за цими ОП є реальний роботодавець – держава. Від імені такого роботодавця діють органи управління відповідних військових формувань (ОУ ВФ). Через них здійснюється державне замовлення на підготовку здобувачів вищої освіти за тією чи іншою програмою. Як що б ОУ ВФ підготовка тих чи інших фахівців була не потрібна – вони б не здійснювали державне замовлення. Ще однією особливістю ОП ВВНЗ є відсутність регіонального контексту.

Критерій 2 – структура та зміст ОП

Підкритерій 2.4 стосується можливості формування індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів вищої освіти. Основним інструментом формування такої траєкторії є вибіркові навчальні дисципліни. Враховуючи особливості освітнього процесу у ВВНЗ, які відображені в Положенні про особливості організації освітнього процесу у ВВНЗ Міністерства оборони України та ВНП вищих навчальних закладів України, затвердженого наказом Міністерства оборони України від 20.07.2015 № 346 [9], вибір навчальних дисциплін у межах, передбачених відповідною ОП та навчальним планом, в обсязі, що становить не менш як 25 % загальної кількості кредитів ЄКТС (відповідно до пункту 15 частини першої статті 62 Закону України «Про вищу освіту» [1]) здійснюється за блочною моделлю. Відповідно до Методичних рекомендацій для експертів Національного агентства щодо застосування критеріїв оцінювання якості ОП [4] ця модель може бути прийнятною лише у певних ситуаціях, а її застосування має бути належно обґрунтовано ЗВО.

Враховуючи специфіку службово-бойової діяльності, відповідно до Статутів Збройних сил України, Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затвердженого Указом Президента України від 10 грудня 2008 року № 1153/2008 [10] здобувачі вищої освіти не забезпечені можливістю вибирати освітні компоненти, що пропонуються для інших рівнів вищої освіти ВВНЗ або іншими ЗВО. Це пов'язано з тим, що ОП підготовки військових фахівців передбачають водіння бойових машин і бойову стрільбу. Тому освітній процес наповнений організацією занять в польових умовах (використовується навчальні центри, полігони військових частин, які розташовані на певній відстані від ВВНЗ). Якщо навчальні центри є базою ВВНЗ і заходи, які проводяться у ньому є планові, то на полігоні військових частин польові заняття проводяться тоді, коли надається така можливість ВВНЗ. Тому планування освітньої діяльності здійснюється щомісячно на підставі пропозицій, поданих начальниками (завідувачами) кафедр відповідно до графіку освітнього процесу. Як наслідок такі обмеження у можливості вибирати освітні компоненти розповсюджується не лише на здобувачів вищої освіти – курсантів, а й на студентів. Це пов'язано з виїздом викладачів для проведення занять в польових умовах – до таких занять студенти не будуть допущені.

Інформування здобувачів про зміст дисциплін, що виносяться на вибір здійснюється після вступу до ВВНЗ або до початку семестру в якому починають навчання за вибірними освітніми компонентами за навчальним планом. Їм надається документ у вигляді рапорту (заяви) з відображенням навчальних дисциплін на вибір за блочною моделлю, доводиться інформація про зміст курсів, календар їх виконання. Більшість голосів за дисципліну певного блоку є вибором усієї навчальної групи. Вибір

освітньої компоненти у повній мірі реалізовується за дисципліною «Іноземна мова професійного спілкування» (англійська, німецька, французька чи інша).

Мінімальна кількість здобувачів, які можуть бути записані на певну навчальну дисципліну (крім навчальної дисципліни «Іноземна мова професійного спілкування») є уся навчальна група. Це пов'язано з тим, що типовий взвод (основна одиниця будь якого військового формування), яким в майбутньому будуть управляти здобувачі вищої освіти за чисельністю дорівнює навчальній групі. Як наслідок і формуються особливості освітнього процесу у ВВНЗ, які відображені у пункті 2.7 розділу II Положення про особливості організації освітнього процесу у ВВНЗ Міністерства оборони України та ВВП вищих навчальних закладів України [9], а саме до основних видів навчальних занять у ВВНЗ (ВВП ВНЗ) відносяться: групове заняття, групова вправа, тактичне (тактико-спеціальне) заняття та навчання, командно-штабне навчання та воєнна (воєнно-спеціальна) гра. Для реалізації таких занять група повинна бути повною (багаточисельною). Такий підхід не приводить до збігів у розкладі занять і не потребує його корекції.

Слід звернути увагу, що при використанні блочної моделі зміст навчальних дисциплін блоку повинні формувати однакові компетентності та впливати на досягнення одних і тих же програмних результатів навчання.

Підкритерій 2.4 охоплює не лише вибіркові дисципліни, але й інші інструменти формування індивідуальної освітньої траєкторії, які може запропонувати ВВНЗ. Наприклад серед факультативів у Національній академії Національної гвардії України набуває популярності факультатив вивчення іноземної мови (англійської). Також існують секції з боротьби «Самбо», рукопашного бою, військово-спортивних багатоборств, легкої атлетики, гирьового спорту, кросфіту, міні футболу, стрільби, офіцерського триборства, поліатлону тощо. На створення інших факультативів від здобувачів вищої освіти запитів не поступало.

Враховуючи виявлені особливості організації освітнього процесу ВВНЗ визначимо методику підготовки ВВНЗ до акредитації за критеріями оцінювання якості ОП №№ 1 та 2.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття «методика» визначено як «сукупність взаємопов'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи» [11, с. 552]. Зауважимо, що методика підготовки ВВНЗ до акредитації передбачає вдосконалення змісту управління освітньою діяльністю ВВНЗ, реалізацію визначених заходів.

Підготовка до проведення акредитації здійснюється на підставі наказу керівника ВВНЗ гарантом ОП. З отриманням наказу гарант:

- 1) усвідомлює завдання шляхом детального вивчення Методичних рекомендацій для експертів Національного агентства щодо застосування критеріїв оцінювання якості ОП [4];
- 2) визначає заходи, які необхідно провести негайно для підготовки підрозділів ВВНЗ до проведення акредитації та здійснює розрахунок часу;
- 3) орієнтує начальника факультету, начальника (завідувача) випускової кафедри, начальників (завідувачів) кафедр, які задіяні до реалізації ОП, начальника курсу (начальників курсів) про майбутні дії;
- 4) оцінює обстановку шляхом вивчення матеріалів засідань Національного агентства;

- 5) визначає замисел і доповідає його начальникові факультету;
- 6) за результатами обговорення замислу завершує формулювання проекту переліку заходів, які необхідно здійснити у процесі підготовки до акредитації ОП, та їх змістового наповнення, передає його по команді керівнику ВВНЗ (табл.);
- 7) після підписання розпорядження керівником ВВНЗ гарант ОП організовує взаємодію і контролює виконання розпорядження.

Одним з найбільш поширених і популярних методів збору первинної соціологічної інформації гарантом ОП у процесі підготовки до акредитації ОП є опитування. Опитування дає змогу визначити загальні погляди, думки людей за тими або іншими напрямками; виявити мотивацію їхньої діяльності, систему відносин. Розрізняють такі варіанти опитування: особистісне (при безпосередньому контакті дослідника і респондента) або опосередковане (опитувальники поширюються роздавальним способом, а респонденти відповідають на них у зручний час); індивідуальне або групове; суцільне або вибіркове. Для опитування використовується спеціальний опитувальник. Виходячи з того, що опитувальник – це розроблений відповідно до встановлених правил документ дослідження, що містить упорядковану за змістом і формою низку питань і висловлень, часто з варіантами відповідей на них, розроблення його вимагає особливої уваги, вдумливості. Доцільно, щоб опитувальник складався з таких частин:

- вступної, яка містить мету і мотивування опитування, значущість участі в ньому респондента, гарантію таємниці відповідей і чіткий виклад правил заповнення анкети;
- основної, що складається з переліку запитань, на які потрібно дати відповідь;
- соціально-демографічної, призначеної виявити основні біографічні відомості та соціальний стан респондента [12, с. 62].

Таблиця

Проект переліку заходів, які необхідно здійснити у процесі підготовки до акредитації ОП, та їх змістове наповнення

№ з/п	Захід	Анотація та фіксація свідчень	Виконавець, спосіб, метод виконання	Термін викон.	Прим.
<i>Критерій 1 – проектування та цілі ОП</i>					
1	Відобразити місію у: статуті – для ВВНЗ; у положенні про відокремлений структурний підрозділ – для військового навчального підрозділу (ВНП) ЗВО	Відповідно до пункту 6 статті 1 Закону України «Про вищу освіту»			
2	Розробити стратегію ВВНЗ (ВНП)				
3	Відобразити цілі в ОП, які будуть узгоджені з місією та стратегією ЗВО				

4	Провести методичні семінари щодо обговорення змісту ОП зі: представниками ОУ ВФ; випусниками за ОП; здобувачами за ОП. Провести анонімне вивчення думок здобувачів за ОП	Результати відобразити в новинах офіційних сайтів ОУ ВФ та ВВНЗ, обговорити на засіданнях випускової кафедри, факультету, вченої ради ВВНЗ (ВНП ЗВО) та відобразити в протоколах.	Гарант ОП, опитування		
5	Перевірка відповідності ОП стандартові вищої освіти (за наявності) та дескрипторам Національної рамки кваліфікацій для відповідного кваліфікаційного рівня				
Критерій 2 – структура та зміст ОП					
6	Відобразити опис процедури вибору здобувачами навчальних дисциплін, факультативів секцій, гуртків у відповідному Положенні	За основу можна взяти пропонувані варіанти Медвідь М. М.			
7	Провести опитування здобувачів освіти про необхідність створення додаткових факультативів, секцій, гуртків тощо та про те чи відчуває він себе перевантаженим у процесі підготовки		Гарант ОП, опитування		

Для забезпечення реалізації пропонованої методики підготовки ВВНЗ до акредитації за критеріями оцінювання якості ОП гаранта ОП необхідно наділити відповідними повноваженнями. Вимоги до гаранта та осіб групи забезпечення, їх обов'язки та права доцільно затверджувати відповідним положенням.

На підставі отриманого досвіду підготовки ВВНЗ до акредитацій ОП та проведення акредитацій в якості експерта виявлено особливості організації освітнього процесу ВВНЗ та визначено методику підготовки до акредитації за критеріями оцінювання якості ОП. До особливостей віднесено: регулювання соціально-економічних відносин між монополістом роботодавцем – державою – та здобувачами вищої освіти; участь в організації освітнього процесу органів управління відповідних військових формувань які діють від імені роботодавця та через яких здійснюється державне замовлення на підготовку здобувачів вищої освіти; формування їх індивідуальних освітніх траєкторій лише за блочною моделлю.

Проведене дослідження не претендує на вичерпне розв'язання поставленого завдання. Перспективними напрямками подальших наукових розвідок є виявлення особливостей організації освітнього процесу ВВНЗ та визначення методики підготовки ВВНЗ до акредитації за іншими критеріями оцінювання якості ОП.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 04.01.2020).
2. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України: постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 р. № 630. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014->

- %D0%BF (дата звернення: 04.01.2020).
3. Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 р. № 977. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19> (дата звернення: 04.01.2020).
 4. Методичні рекомендації для експертів Національного агентства щодо застосування критеріїв оцінювання якості ОП: рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, протокол від 29.08.2019 р. № 9. URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/Методичні-рекомендації_для-експертів.pdf (дата звернення: 04.01.2020).
 5. Медвідь М. М. Визначення достатніх умов гарантованого комплектування військових посад у мирний час. *Честь і закон*. 2013. № 2(45). С. 44–49.
 6. Медвідь М. М. Обґрунтування необхідності навчання фахівців за напрямом підготовки (спеціальністю) «Управління персоналом та економіка праці» в Академії Національної гвардії України. *Честь і закон*. 2014. № 2(49). С. 41–45.
 7. Медвідь Ю. І., Водчиць О. Г., Медвідь М. М. Результати дослідження стану готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2018. Вип. 1(36). С. 184–192.
 8. Медвідь М. М. Методологія формування і розвитку людських ресурсів для використання у службово-бойовій діяльності: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.07. Харків, 2015. 40 с.
 9. Про затвердження Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України : наказ Міністерства оборони України від 20.07.2015 р. № 346. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1126-15> (дата звернення: 04.01.2020).
 10. Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: указ Президента України від 10.12.2008 р. № 1153/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008> (дата звернення: 04.01.2020).
 11. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2007. 1736 с.
 12. Жигір В. Методи дослідження статистичних даних професійної педагогіки у підготовці менеджерів до освітньої діяльності. *Молодь і ринок*. 2010. № 7–8. С. 60–65.

REFERENCES

1. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 r. № 1556-VII. (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
2. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16.10.2014 r. № 630. (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF> [in Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro akredytatsiiu osvitnikh prohram, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 11.07.2019 r. № 977. (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19> [in Ukrainian].
4. Metodychni rekomendatsii dlia ekspertiv Natsionalnogo ahentstva shchodo zastosuvannia kryteriiv otsiniuvannia yakosti OP: rishennia Natsionalnogo ahentstva iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity, protokol vid 29.08.2019 r. № 9. (2019). URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/Metodychni-rekomendatsii_dlia-ekspertiv.pdf [in Ukrainian].
5. Medvid, M. M. (2013). Vyznachennia dostatnikh umov harantovanoho komplektuvannia viiskovykh posad u myrnyi chas. *Chest i zakon – Honor and law*, 2(45), 44–49 [in Ukrainian].
6. Medvid, M. M. (2014). Obgruntuvannia neobkhidnosti navchannia fakhivtsiv za napriamom pidhotovky (spetsialnistiu) «Upravlinnia personalom ta ekonomika pratsi» v Akademii Natsionalnoi hvardii Ukrainy *Chest i zakon – Honor and law*. 2 (49), 41–45 [in Ukrainian].
7. Medvid, Yu. I., Vodchyts, O. H., Medvid, M. M. (2018). Rezultaty doslidzhennia stanu hotovnosti maibutnikh ofitseriv zapasu do sluzhbovo-boiovoi diialnosti. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka*. Hlukhiv: Hlukhivskiy NPU im. O. Dovzhenka –

- Bulletin of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv natsional pedagogical university, issue 1(36), 184–192* [in Ukrainian].
8. Medvid, M. M. (2015). Metodolohiia formuvannia i rozvytku liudskykh resursiv dlia vykorystannia u sluzhbovo-boiovii diialnosti. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kharkiv. 40 p. [in Ukrainian].
 9. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro osoblyvosti orhanizatsii osvithnoho protsesu u vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladakh Ministerstva oborony Ukrainy ta viiskovykh navchalnykh pidrozdilakh vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy: nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 20.07.2015 r. № 346. (2015). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1126-15> [in Ukrainian].
 10. Pro Polozhennia pro prokhodzhennia hromadianamy Ukrainy viiskovoi sluzhby u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: ukaz Prezydenta Ukrainy vid 10.12.2008 r. № 1153/2008. (2008). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008> [in Ukrainian].
 11. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. V. T. Busel (Eds.). (2007). Kyiv; Irpin: Perun [in Ukrainian].
 12. Zhyhir, V. (2010). Metody doslidzhennia statystychnykh danykh profesiinoi pedahohiky u pidhotovtsi menedzheriv do osvithnoi diialnosti. *Molod i rynek – Youth and market*, 7–8, 60–65 [in Ukrainian].